

УДК 339.923

О. І. Заяць
Т. В. Ярема

ЕКОНОМІЧНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ У КОНТЕКСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СИЛИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Стаття присвячена дослідженню процесів економічної дезінтеграції у контексті співвідношення інноваційної сили країн-членів ЄС. Зазначено, що в основі процесів інтеграції та дезінтеграції лежать відцентрові і доцентрові тенденції. Виявлено об'єктивні діючі причини дезінтеграційних процесів в Європейському Союзі. З'ясовано, що складність вимірювання процесу економічної дезінтеграції у контексті співвідношення інноваційної сили країн-членів ЄС пов'язана, перш за все, із швидкістю дивергентних процесів та існуванням чотирьох типових моделей дезінтеграції: конфліктної дезінтеграції; стагнуючої дезінтеграції; шокової дезінтеграції; дивергентної дезінтеграції. Ідентифіковано, що сьогодні спроби вимірювання процесу економічної дезінтеграції базуються на застосуванні аналізу динаміки бета- та сигма-конвергенції у міжнародних інтеграційних угрупованнях. Виокремлено дві моделі дезінтеграції виробничого процесу, що засновані на емпіричних дослідженнях конкурентного успіху в умовах глобальної нестабільності: модель кластерів як форма локальних виробничих систем; модель раціонального (бережливого) виробництва на основі спільного ланцюга постачання.

Ключові слова: дезінтеграція, інтеграція, інноваційна сила, конкурентна сила, міжнародні інтеграційні угруповання.

DOI 10.34079/2226-2822-2021-11-22-18-24

Постановка проблеми. Нарощення інноваційної сили всіх суб'єктів глобального господарства на сучасному етапі відбувається як у контексті інтеграційних та дезінтеграційних процесів. Дезінтеграційна генеза ЄС пов'язана із складним взаємозв'язком об'єктивних, проте інколи суперечливих одна одній цілей – посилення конкуренції всередині угруповання та підвищення конкурентоспроможності Європейського Союзу у цілому, яке можливе за допомогою нарощення інноваційної сили. За таких умов наукової та практичної актуальності набуває питання щодо визначення та впливу економічної дезінтеграції на співвідношення інноваційної сили країн-членів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики економічної дезінтеграції та інноваційного розвитку суб'єктів глобального господарства все більше захоплює думки сучасних економістів-міжнародників, таких як: О. Шнирков, А. Філіпенко, Н. Резнікова, В. Мазуренко, Р. Заблоцька (Шнирков, ред., 2018), Л. Подкамінер (Podkaminer, 2016), Д. Веббер (Webber, 2014), Т. Сампсон (Sampson, 2017), А. Епплер, Л. Андерс, Т. Тунтсчев (Eppler, Anders, and Tuntschew, 2016), М. Беттіо, М. Капестро, В. Де Марчі, Е. Ді Марія, С. Седіта (Bettio, Capestro, De Marchi, and Sedita, 2020), Л. Лаззеретті, Ф. Капоне, А. Каллоффі, С. Седіта (Lazzeretti, Capone, Caloffi, and Sedita, 2019), С. Міттал, М. Кнах, Д. Ромеро, Т. Вуест (Mittal, Khan, Romero and Wuest, 2018), Ф. Белуссі (Belussi, 2018), Дж. Джереффі (De Marchi, Di Maria and Gereffi, 2018).

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз процесів економічної дезінтеграції у контексті співвідношення інноваційної сили країн-членів ЄС.

Виклад основного матеріалу. В основі процесів інтеграції та дезінтеграції, з одного боку, лежать відповідно відцентрові (*centrifugal*) і доцентрові (*centripetal*) тенденції, які є взаємозалежними та взаємообумовленими, причому швидкість, напрямок і форми інтеграційного процесу у ЄС сьогодні залежать не лише від вагомості причин, що діють у напрямі інтеграції, але й від вагомості протидіючих дезінтегруючих причин. До цього часу об'єктивними діючими причинами дезінтеграційних процесів залишаються: а) існуюча різноспрямована динаміка економічного розвитку країн-членів ЄС та невідповідність їх інтеграційних структур за рівнем економічного розвитку; б) різношвидкісні перетворення політичних і правових систем держав, що беруть участь у інтеграційному угрупованні; в) поточні структури економіки та експорту (включаючи географічний вектор економічної політики), що зменшують ступінь взаємодоповнюваності у інтеграційному угрупованні; г) дія «нових» зовнішніх чинників (міграційні процеси), що вносять зміни у соціально-культурний простір країн-учасниць інтеграційного угруповання.

Необхідно також мати на увазі, по-перше, розміри і строки отримання синергетичного ефекту від дії економічних чинників, невизначеність яких пов'язана із протиріччям між зацікавленістю держави у інтеграції у певних галузях економіки та відсутністю або недостатньою важливістю внутрішніх стимулів національних підприємств і організацій до їх об'єднання. По-друге, рівень регіональної, економічної, культурно-соціальної і лінгвістично-етнічної диференціації та відсутність політико-адміністративних можливостей здійснювати реформи в країні. По-третє, взаємопов'язані підсистеми елементів національного та міжнародного характеру, що визначаються переважно позаринковим характером інструментів дезінтеграції (Шнирков, ред., 2018, с.46-47). Це підтверджується різновидами сучасної теорії ліберального інтерговерналізму, концепціями якої є ринкова (збільшення та посилення бар'єрів для міжнародного руху факторів виробництва), інституційна (диференціація економічних політик окремих країн, «регуляторна декооперація») та структуралістична (зменшення рівня координації та реалізації економічних суверенітетів країн) дезінтеграції (Podkaminer, 2016; Webber, 2014). При цьому, допускається як домінування тимчасової «дезідентичності» (так звана «конфліктна модель» економічної дезінтеграції) – інтеграція і дезінтеграція змінюють одна одну у залежності від глобальних процесів технологічного розвитку, які трансформуються, так і балансування дез- та інтеграції у «ритмах виклику-та-відповіді» (автор А.Тойнбі, формули «прогресуючого розпаду» і «прогресуючого зростання»). До цього часу прикладом залишається сучасна Європа, де у західній її частині панують інтеграційні процеси, а у східній – дезінтеграційні тенденції.

Складність вимірювання процесу економічної дезінтеграції у контексті співвідношення інноваційної сили країн-членів ЄС пов'язаний, перш за все, із швидкістю дивергентних процесів та існуванням чотирьох типових моделей дезінтеграції: 1) конфліктної дезінтеграції (поєднання доцентрових сил переважно на рівні взаємодії країн з украй високою швидкістю розпаду); 2) стагнуючої дезінтеграції (затяжний період фрагментації інтегрованого «згори» простору, іманентними рисами якого є зростаючі суперечності і перехід у стан псевдоінтеграції – втрата інтеграційним ядром об'єднання ознак лідера); 3) шоківної дезінтеграції (пов'язана із обставинами, що руйнують необхідну для співпраці інфраструктуру торгівлі, загострюють інформаційну асиметрію між учасниками, обмежують фундамент інтеграційної співпраці); 4) дивергентної дезінтеграції (процес фрагментації економіки, пов'язаний із повільним розпадом і переорієнтацією економічних взаємозв'язків). У той же час сьогодні спроби вимірювання

процесу економічної дезінтеграції базуються на застосуванні аналізу динаміки бета- та сигма-конвергенції у інтеграційних угрупованнях (Sampson, 2017). Так, у 2013 р. А. Д.Кенінг запропонував ЄС-індекс для оцінки розвитку економічної інтеграції в ЄС на основі 25 індикаторів (діє й сьогодні), що охоплюють правові, інституціональні, ринкові фактори та характеризують економічну конвергенцію і зближення соціально-економічного розвитку країн, що інтегруються. Економічну інтеграцію, таким чином, визначають як конвергенцію основних економічних індикаторів та симетрію економічного розвитку країн певного регіону. Тоді економічну дезінтеграцію, навпаки, вимірюють збільшенням дивергенції між відповідними економічними індикаторами, що означає економічне розшарування у регіоні (Eppler, Anders and Tuntschew, 2016, pp.17). Однак, оцінки ефектів економічної дезінтеграції та методи моделювання наслідків відповідних процесів не надають можливості врахувати всі можливі ефекти для різних сфер країн, що дезінтегруються (не кажучи вже про те, що для економічної сфери важко врахувати довготермінові/динамічні ефекти, особливо для регресії з розвинених форм).

Дійсно, наразі для ЄС характерні як «чинники тяжіння» (зацікавленість у розширенні ринків збуту для товарів), так і «чинники відштовхування» (відмінності політичних систем, прагнення позбутися «гегемонії» великих і економічно могутніх країн, переорієнтація на більш перспективний світовий ринок). Відбувається процес, згідно якому, з одного боку, економічна ефективність супроводжується збереженням ментальних і національних цінностей, а з іншого – примусовий або напівпримусовий характер створення міждержавних інституцій стимулює тенденцію до відмирання «старих» інтеграційних зв'язків («м'яка» або «часткова» дезінтеграція), які сформувалися на європейському інтеграційному просторі. Фактично, інтеграційні процеси вже самі по собі мотивують виникнення дезінтеграційних «течій» у межах інтеграційного угруповання ЄС. Щодо самих дезінтеграційних процесів, то вони обумовлені внутрішніми і зовнішніми причинами, неоднорідністю країн-учасниць інтеграційної структури, ступенем та інтенсивністю порушення зв'язків між країнами-учасницями дезінтеграції. Дійсно, держави мають спільний інтерес у отриманні абсолютних вигод від колективної діяльності та у співпраці у відповідних сферах, але водночас вони мають різноспрямовані та егоїстичні переваги у тому, що стосується розподілу непередбачуваних витрат та активів (відносних вигод). Тобто, якщо країна реалізує суто егоцентричні та неузгоджені стратегії, то переважна модель взаємозалежності у певній сфері майже неодмінно породжує політичні екстерналії для всіх інших країн, яких стосується вказана сфера (односторонній вихід із гри – *free-riding*) (World Economic Outlook ..., 2019). Так, країни, що здійснили дезінтеграційний вибір, намагаються зберегти аспекти та сфери інтеграції, які є більш вигідними та привабливими для них, й одночасно зменшити відкритість своїх внутрішніх ринків, де (за їх оцінками) вони значно виграють. Наприклад, Велика Британія після Брекситу зажадала зберегти достатньо глибоку взаємодію з ЄС насамперед у сферах фінансових послуг, науки та освіти.

Сьогодні субсидування інноваційного розвитку інститутами ЄС має як позитивні, і негативні риси при аналізі співвідношення інноваційної сили країн-членів угруповання. Дійсно, аналіз свідчить, що з одного боку, зумовлені міркуваннями економічної ефективності субсидії позитивно впливають на економічне становище окремих суб'єктів господарювання (стимулюють збільшення випуску продукції компаніями за умов постійних витратах, сприяють збереженню зайнятості та приросту ВВП); з іншого боку – сприяють водночас збереженню занадто великої кількості низько ефективних компаній у межах «економіки неконкурентної поведінки». Тому найважливішим завданням субсидування інноваційного сектору ЄС є пошук співвідношення між негативним впливом національних держав на умови конкуренції та перевагами, які фінансова

підтримка надає європейському господарству загалом. Крім того, можливість швидкого поширення вигод від впровадження НДДКР за межі національних кордонів є підставою сприятливого ставлення до субсидій щодо дослідницького комплексу з боку інститутів ЄС, особливо на просторі єдиного ринку, де транскордонний ефект таких субсидій збільшується.

Хоча критерії, цілі, тимчасові інтервали та процедури надання субсидій суб'єктам господарювання ЄС визначаються сьогодні досить чітко, а стратегічні напрями залишаються стабільними протягом тривалого часу (коригуються у незначній мірі), елементи «нечесної» конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках спотворюють рівновагу загальноєвропейського ринку. Раціональність заходів, які впливають виключно на деструктивну частину ринку (тобто в умовах, коли ефект від допомоги одним сферам зводиться нанівець субсидіями у інші сфери економіки) досі вимагає уніфікації.

Наразі у науковій літературі виокремлюються дві моделі дезінтеграції виробничого процесу, що засновані на емпіричних дослідженнях конкурентного успіху в умовах глобальної нестабільності. Перша – модель кластерів як форма локальних виробничих систем (*industrial district/local production system model*), друга – модель раціонального (бережливого) виробництва **на основі спільного ланцюга постачання (*lean production/collaborative supply chain model*)**. Нині ці дві моделі дедалі більше доповнюють одна другу, але водночас вони мають свої власні риси (Bettiol, Capestro, De Marchi, and Sedita, 2020; Lazzeretti, Capone, Caloffi, and Sedita, 2019; Mittal, Khan, Romero and Wuest, 2018; Belussi, 2018; De Marchi, Di Maria and Gereffi, 2018). Беручи до уваги аналіз існуючих моделей та соціально-економічну диференціацію регіонів ЄС (включаючи останні приєднання «нових» країн-членів), автором може бути запропоновані надання сучасному інтеграційному механізму: а) принаймні окремих (не ексклюзивних) прав, які мають країни-члени у вигляді «автономної території країни-члена» (на базі існуючих критеріїв членства), особливо щодо регіонів, що наразі демонструють прагнення до незалежності; б) можливостей зміни кількості країн-членів унаслідок сецесії, що забезпечить постійну ефективність ухвалення рішень на національному рівні (тобто, відокремлення від держави-члена не повинно автоматично призводити до виключення з ЄС або допускати постійне вето на членство, що є у розпорядженні країни, у складі якої перебував регіон); в) статусу обов'язковості при прийнятті рішень щодо територій, що відокремлюються, які мають відповідати всім критеріям членства в ЄС (зокрема, приєднання до зони євро згідно законодавства ЄС, рівне ставлення до етнічних, мовних чи інших груп населення, включаючи тих, які виступають проти відокремлення або голосували за перебування у складі ЄС); г) прав фінансового врегулювання питань державного боргу, фінансування соціального забезпечення та інших попередніх фінансових зобов'язань та гарантувати, що держава, від якої відокремився регіон, не зазнає серйозних економічних збитків.

Отже, посилення дезінтеграційних процесів у ЄС пов'язане із:

- по-перше, загальносистемними недоліками політико-інституційного устрою ЄС, до яких автор відносить: а) недостатню ефективність поточного наднаціонального управління (нездатність забезпечити необхідний рівень легітимності), у тому числі на рівні національних урядів, а також невдоволення частини суспільства, яка вважає що «програла» від регіональної інтеграції; б) необґрунтоване розширення складу учасників ЄС, у який увійшло занадто багато країн, що різняться одна від одної за основними політико-економічними характеристиками; в) розвиток системи управління регіональною інтеграцією у контексті міжкурсової взаємодії, однак при домінуванні великих країн ЄС (Німеччини, Франції);

- по-друге, зовнішніми, екзогенними чинниками, які, у свою чергу, поділяються на економічні: а) зменшення конкурентоспроможності євровиробників на світових ринках, а отже їх прибутковості і як результат скорочення робочих місць; б) переорієнтація за останні роки структури світового обсягу зовнішньоторговельних операцій не на користь країн ЄС, а на користь азіатських країн і головним чином Китаю; в) зменшення прямих іноземних інвестицій до країн ЄС, що сповільнило їх економічне зростання і спровокувало, у остаточному підсумку, відцентрові, дезінтеграційні процеси; г) міграційна криза, що загострилася після ескалації військових конфліктів у країнах Північної Африки і Близького Сходу (Іраку, Сирії, Лівії); д) етнокультурна криза – привнесення на територію ЄС соціальних конфліктів, обумовлених ментальними, етнічними і конфесіональними протиріччями корінного та приїзджого населення.

Висновки. Враховуючи ретроспективу економічного розвитку і аналізуючи процеси посилення дезінтеграційних процесів у країнах ЄС, можемо зробити висновок, що, з одного боку, вони обумовлені переважно історичними причинами і, насамперед, створенням інтеграційної структури на європейському континенті без опори на ефективні національні інституційно-правові форми. З іншого – дезінтеграція впливає на сучасний суспільний розвиток і детермінує численні економічні наслідки як для країн, що є джерелами дезінтеграційної активності, так і держав, що беруть участь у інтеграційному угрупованні.

i

Бібліографічний список

- Шнирков, О., ред., 2018. *Процеси економічної дезінтеграції в сучасному світовому господарстві*. Київ: Київський університет.
- Belussi, F., 2018. New perspectives on the evolution of clusters. *European Planning Studies*, 26(9), pp.1796-1814. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2018.1492059>
- Bettiol, M., Capestro, M., De Marchi, V., Di Maria, E. and Sedita, S., 2020. Industrial districts and the fourth industrial revolution. *Competitiveness Review*, 31(1), pp.12-26. DOI: [10.1108/CR-12-2019-0155](https://doi.org/10.1108/CR-12-2019-0155)
- De Marchi, V., Di Maria, E. and Gereffi, G., 2018. New frontiers for competitiveness and innovation in clusters and value-chains research. In: V. De Marchi, E. Di Maria and G. Gereffi, eds., *Local Clusters in Global Value Chains*. London: New York: Routledge, pp.213-226.
- Eppler, A., Anders, L. and Tuntschew, T., 2016. Europe's political, social, and economic (dis-)integration: Revising the Elephant of crises. *Political Science Series. Working Paper*, 143, pp.11-22.
- Lazzeretti, L., Capone, F., Caloffi, A. and Sedita, S., 2019. Rethinking clusters: towards a new research agenda for cluster research. *European Planning Studies*, 27(10), pp.1879-1903. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1650899>
- Mittal, S., Khan, M., Romero, D. and Wuest, T., 2018. A critical review of smart manufacturing and industry 4.0 maturity models: implications for small and medium-sized enterprises (SMEs). *Journal of Manufacturing Systems*, 49, pp.194-214. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2018.10.005>
- Podkaminer, L., 2016. Economic disintegration of the European Union: not unavoidable, but probable. *Acta Oeconomica*, 66, pp.49-60. DOI: <https://doi.org/10.1556/032.2016.66.S1.3>
- Sampson, T., 2017. Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*, 31(4), pp.163-184. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.31.4.163>
- Webber, D., 2014. How Likely Is It That The European Union Will Disintegrate? A Critical Analysis Of Competing Theoretical Perspectives. *European Journal of International Relations*, 20(2), pp.341-365. DOI: [10.1177/1354066112461286](https://doi.org/10.1177/1354066112461286)

World Economic Outlook Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers, 2019. *International Monetary Fund*. [online] Available at: <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019>> [Accessed 9 November 2021].

References

- Belussi, F., 2018. New perspectives on the evolution of clusters. *European Planning Studies*, 26(9), pp.1796-1814. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2018.1492059>
- Bettiol, M., Capestro, M., De Marchi, V., Di Maria, E. and Sedita, S., 2020. Industrial districts and the fourth industrial revolution. *Competitiveness Review*, 31(1), pp.12-26. DOI: [10.1108/CR-12-2019-0155](https://doi.org/10.1108/CR-12-2019-0155)
- De Marchi, V., Di Maria, E. and Gereffi, G., 2018. New frontiers for competitiveness and innovation in clusters and value-chains research. In: V. De Marchi, E. Di Maria and G. Gereffi, eds., *Local Clusters in Global Value Chains*. London: New York: Routledge, pp.213-226.
- Eppler, A., Anders, L. and Tuntschew, T., 2016. Europe's political, social, and economic (dis-)integration: Revising the Elephant of crises. *Political Science Series. Working Paper*, 143, pp.11-22.
- Lazzeretti, L., Capone, F., Caloffi, A. and Sedita, S., 2019. Rethinking clusters: towards a new research agenda for cluster research. *European Planning Studies*, 27(10), pp.1879-1903. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1650899>
- Mittal, S., Khan, M., Romero, D. and Wuest, T., 2018. A critical review of smart manufacturing and industry 4.0 maturity models: implications for small and medium-sized enterprises (SMEs). *Journal of Manufacturing Systems*, 49, pp.194-214. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2018.10.005>
- Podkaminer, L., 2016. Economic disintegration of the European Union: not unavoidable, but probable. *Acta Oeconomica*, 66, pp.49-60. DOI: <https://doi.org/10.1556/032.2016.66.S1.3>
- Sampson, T., 2017. Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*, 31(4), pp.163-184. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.31.4.163>
- Shnyrkov, O., ed. 2018. *Protsesy ekonomichnoi dezintehratsii v suchasnomu svitovomu hospodarstvi* [Processes of economic disintegration in the modern world economy]. Kyiv: Kyivskiy universytet. (in Ukrainian).
- Webber, D., 2014. How Likely Is It That The European Union Will Disintegrate? A Critical Analysis Of Competing Theoretical Perspectives. *European Journal of International Relations*, 20(2), pp.341-365. DOI: [10.1177/1354066112461286](https://doi.org/10.1177/1354066112461286)
- World Economic Outlook Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers, 2019. *International Monetary Fund*. [online] Available at: <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019>> [Accessed 9 November 2021].
- Стаття надійшла до редакції 12.09.2021

O. I. Zayats

T. V. Yarema

ECONOMIC DISINTEGRATION IN THE CONTEXT OF THE RATIO OF EU MEMBER STATES' INNOVATION POWER

In the context of disintegration, the genesis of the European Union is connected with a complex interrelationship of objective but sometimes contradictory goals - strengthening competition within the grouping and increasing the competitiveness of the European Union as a whole. The purpose of the study is to analyze the processes of economic disintegration in the

context of the ratio of the EU member states' innovation power. The article studies the processes of economic disintegration in the context of the ratio of innovation power of the member states of the European Union. It is noted that the processes of integration and disintegration are based on centrifugal and centripetal tendencies. The objective causes of disintegration processes in the European Union have been identified. The research found out that the difficulty of measuring the process of economic disintegration in the context of the ratio of the innovative power of the EU member states is connected, first, to the speed of divergent processes and the existence of four typical models of disintegration: conflict disintegration; stagnant disintegration; shock disintegration; divergent disintegration. The article proved that today's attempts to measure the economic disintegration process are based on the application of the analysis of the dynamics of beta and sigma convergence in international integration groups. It singled out two models of the disintegration of the production process based on empirical studies of competitive success in global instability: the industrial district/local production system model and the lean production/collaborative supply chain model. The practical significance of the research results. It was concluded that, on the one hand, the disintegration processes in the EU member states are mainly due to historical reasons (first of all, the integration structure on the European continent without reliance on effective national institutional and legal forms). On the other hand, disintegration affects modern social development. It determines numerous economic consequences for the countries that are the sources of disintegration activity and the states participating in the integration grouping.

Key words: *disintegration, integration, innovation power, competitive power, international integration grouping.*